

نسیبہ خوانان ایران در اصفهان

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

پروشکاه علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی

نخستین سوگواره شبیه‌خوانی سراسر کشور از ۲۱ تا ۳۰ مرداد ماه سال جاری در شهر اصفهان برگزار شد. برگزاری این مجالس شبیه‌خوانی به همت اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی اصفهان و با همکاری شهرداری اصفهان و کانون نمایش‌های مذهبی و سنتی مرکز هنرهای نمایشی صورت گرفت. دانشگاه اصفهان نیز در این رویداد فرهنگی شرکت کرد و سالن «نیلفروش‌زاده» دانشگاه را برای اجرای تعزیه‌ها اختصاص داد.

در این سوگواره ده گروه تعزیه‌خوان از سراسر کشور شرکت کردند و هر شب در ساعت ۸ شب، یکی از گروه‌ها در سالن نیلفروش‌زاده دانشگاه اصفهان به تعزیه‌خوانی پرداخت. مجالسی که توسط این گروه‌ها اجرا شد به ترتیب عبارت بود از: تعزیه شهادت حضرت عباس (ع) از اصفهان؛ مجلس سلیمان و بلقیس از تهران؛ مجلس شهادت حضرت علی (ع) از سمنان؛ شهادت حضرت مسلم از قزوین؛ شهادت حضرت مسلم از اصفهان و مجلس شهادت حر از خمین اراک؛ تعزیه

حضرت موسی بن جعفر (ع) از زنجان؛ مجلس شهادت حر از شهر کرد؛ تعزیه حضرت عباس (ع) از یزد؛ تعزیه دو طفلان مسلم از گیلان؛ مجلس دیر راهب و بارگاه یزید از اصفهان (خمینی شهر).

تردید نیست که توجه به هر عنصر فرهنگی پویا، و کوشش در حفظ اصالت‌های آن؛ همچنین توجه خاص به آن دسته از میراث‌های فرهنگی که می‌توانند در پیشبرد و اعتلای فرهنگ امروزین نقشی اساسی داشته باشند، به خودی خود عملی ارزشمند است و باید مورد حمایت مسئولان فرهنگی کشور قرار گیرد. اما به این شرط که اولاً هدف از توجه به آنها روشن باشد، و دوم نحوه برخورد و عمل با آن رویداد، طبق برنامه‌ای دقیق و مطالعه شده، توسط افراد متخصص و دارای صلاحیت صورت گیرد. در غیر این صورت کوشش‌ها نافرجام خواهند بود و حتی گاه زیان‌آور.

می‌دانیم که تعزیه یا شبیه‌خوانی آئین خاص شیعیان ایران است که نزدیک به دو قرن اعتقادات مردم آن را حفظ کرده، و تا زمانی که آن اعتقادات برجاست، این مراسم نیز برپا خواهد بود. اما اگر تعزیه را به حال خود رها کنیم و به حفظ آن تنها به صورت آئینی مردمی بسنده کنیم، با گذشت زمان و دگرگونی‌های اجتماعی، به تدریج اصالت‌هایش رنگ خواهد باخت و عناصر قابل تأمل در آن دستکاری خواهد شد. به همین دلیل است که تنی چند به پژوهش در این زمینه پرداخته‌اند، و یا می‌کوشند این سنت مذهبی را با گردآوری نسخ معتبر و یا ثبت شیوه‌های دقیق اجرا و امثال آن پاسداری کنند. بنا بر این امروز وقتی بخشی از تشکیلات فرهنگی رسمی کشور به تعزیه توجه می‌کنند، و رای برگزاری آئینی مذهبی،

باید چنین اهدافی را مورد نظر داشته باشند و چگونگی عرضه آن را نیز به یاری دانش پژوهان و متخصصان تدارک کنند، که در غیر این صورت احتمالاً تماشاگر تعزیه در برگزاری غیر رسمی این آئینها بیشتر بهره خواهد برد.

با این مقدمه کوتاه می پردازیم به آنچه با عنوان «نخستین سوگواره شبیۀ خوانی» در اصفهان برگزار شد.

نخستین سوگواره شبیۀ خوانی به استناد آنچه در ویژه نامه این مراسم به چاپ رسیده، نخستین تجربه مسئولان در اصفهان نبوده است، چرا که در آنجا یادآور شده اند که: «اولین سوگواره شبیۀ خوانی شهرستانهای استان اصفهان را در میدان امام اصفهان برگزار نمودیم به مدت ۱۰ شب که ۱۴ گروه تعزیه از بین ۴۰ گروه انتخاب شد». بنا بر این یا آن مراسم بسیار موفقیت آمیز بوده که مسئولان را به فکر برگزاری مراسم مشابهی با حضور گروههای برتر سراسر کشور انداخته و یا شاید هم برپا داشتن این سوگواره و جمع آوردن تعزیه خوانان، واکنش درخشش اجرای تعزیه در فستیوالی بین المللی بوده است. به هر حال و به هر دلیل برپائی این سوگواره به دلائلی که گفته خواهد شد نتوانست برای علاقه مندان یا پژوهشگران و اهل فرهنگ، نکته ای مبهم را روشن کند یا دست کم تعزیه ای را مطابق با ضوابط و سنت های خاص آن به اجرا درآورد. چرا؟

نخست اینکه اساساً برگزارکنندگان این سوگواره هدفی روشن و دقیق پیش رو نداشتند و یا شاید هدف آنان تنها اجرای چند تعزیه از نقاط مختلف کشور بود تا به نحوی شیوه های متفاوت شبیۀ خوانی در کشور را به نمایش درآورند و مورد مقایسه قرار دهند. در این صورت کارگزاران این

سوگواره می‌بایست در این زمینه تحقیقاتی صورت می‌دادند و نسخه‌های مورد استفاده، یا گروه‌های شرکت‌کننده را با دقت تمام انتخاب می‌کردند. اما این گروه‌ها چه کسانی بودند؟ به استناد همان ویژه‌نامه «بهترین گروه‌های هر استان توسط ادارات کل همان استان انتخاب گردد و سپس به اصفهان اعزام شوند»^۲، اما چگونگی اجرای این تمزیه‌ها توسط آن گروه‌های منتخب نشان داد که اغلب آنان تازه‌کارند و نه فقط شبیه‌خوانان حرفه‌ای نیستند، بلکه اساساً از فوت و فن کار نیز بی‌خبرند. در حالیکه می‌دانیم در بسیاری از نقاط ایران گروه‌های حرفه‌ای و تمزیه‌خوانان و تمزیه‌دانان زبده‌ای وجود دارند. به گمان من در چنین مواردی اقدامات صرفاً اداری راه به جایی نمی‌برند، بدین معنا که مثلاً در مورد شبیه‌خوانی، می‌دانیم که عموماً تمزیه‌خوانان خبره و آشنا به ظرائف کار، یا دارندگان نسخه‌های معتبر تمزیه‌نامه‌ها در ارتباط مستقیم با ادارات کل وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی نیستند و شاید کارگزاران این ادارات حتی از وجود آنان نیز بی‌خبر باشند، اما مسئولیت انتخاب گروه برای شرکت در چنین جمعی بر عهده اداره‌ای است که شاید حتی کارشناس خبره‌ای هم در این زمینه نداشته باشد. در نتیجه رابطه‌ها به جای ضابطه‌ها انجام وظیفه می‌کنند و گروهی غیرحرفه‌ای با عنوان «برتر» راهی سوگواره می‌شوند. چنانکه دیدیم در نخستین سوگواره شبیه‌خوانی در اصفهان جای اغلب گروه‌ها و تمزیه‌خوانان حرفه‌ای خالی بود.

مسأله دیگر اینکه عموماً تمزیه‌خوانان اگر برای اجرای تمزیه تکیه‌ای در اختیار نداشته باشند، می‌کوشند مجلسی برای اجرای تمزیه در نظر بگیرند که در آن محل میان

تماشاگر و بازیگر به راحتی ارتباط برقرار شود، نه آنکه مکان مورد نظر براساس فاصله میان بازیگر و تماشاگر طراحی شده باشد. سالن نیلفروش‌زاده دانشگاه اصفهان، سالنی مستطیل شکل و بزرگ است که برای انجام بعضی مسابقات ورزشی مورد استفاده قرار می‌گیرد؛ محل نشستن تماشاگران سکوهائی است در اطراف که با نرده‌های آهنین از میدان وسط جدا شده، و آن میدان بسیار وسیع است و خالی! بنابراین تعزیه‌خوان ناچار باید رنج بسیار بر خود هموار کند تا تماشاگرش را که با فاصله‌ای حدود بیست متر یا بیشتر از او قرار گرفته متأثر کند. به همین ترتیب ناچار در این محوطه وسیع یکی دو میکروفون به دست تعزیه‌خوانان سپرده می‌شود تا صدایشان در تمام نقاط سالن شنیده شود، که اگر دستگاههای انتقال صدا منظم و دقیق کار کنند، باز هم تماشاگر بخشی از مطالب را از دست می‌دهد چون میکروفون باید دست به دست خوانندگان تعزیه بچرخد و این فاصله و وقفه هم تمرکز خواننده را مختل می‌کند و هم مجال برای دقت و یا هدف اصلی تعزیه، یعنی همدلی و همراهی جمع باقی نمی‌گذارد. هوای آلوده و گرم محیط نیز سبب می‌شود که تماشاگران در طول اجرای تعزیه چنین بار بسه محوطه مصفای بیرون از سالن بروند و نفسی تازه کنند.

به همین ترتیب در مدت برگزاری ده شب تعزیه‌خوانی در اصفهان جز یکی دو تن از افراد حرفه‌ای در شبه‌خوانی، نه پژوهشگران و دست‌اندرکاران ذیصلاح که در این زمینه صاحب تألیفات و نظراتی هستند، حضور داشتند و نه هیچ بحث و نقد و نظری که کیفیت کارها را مورد توجه قرار دهد صورت گرفت.

اما در مقدمه‌ای که در سرآغاز ویژه‌نامه‌ای به همین مناسب به چاپ رسیده، نویسنده معتقد است که برگزاری این سوگواره حقایقی را روشن کرد و دریچه‌ای به زوایای ناشناخته یا کمتر شناخته فرهنگ اصیل و بومی کشورمان گشود^۳ و متأسفانه ما در نیافتیم که این حقایق چه بوده و کدام در بسته گشوده شده است. همچنین مسئول اجرایی سوگواره در گزارشی تداوم فعالیت در زمینه نمایش‌های مذهبی و سنتی را منوط به ضرورت توجه به دو نکته دانسته است: اول تصحیح نسخ تمزیه و دوم اصلاح شکل ارائه تمزیه‌ها. مسلماً این دو نکته بسیار اساسی و مهم است و اگر پیش از برگزاری این مراسم، به این نکات توجه می‌شد، بدون تردید گردهم‌آئی تمزیه‌خوانان می‌توانست هم در نحوه اجرای شبیه‌خوانی‌ها اثر بخش باشد و هم تمزیه‌خوانان در تصحیح و پالایش کارشان از تحریفات و زوائد پیشگیری می‌کردند. به عنوان مثال یادآوری می‌کنم که در برنامه‌های یاد شده در اصفهان برای اجرای تمزیه‌ها اغلب به شیوهٔ تئاتر غربی «نورپردازی» می‌شد و حتی گاه برای برجسته کردن بازیگری از نور موضعی نیز استفاده می‌شد که البته چنین ضرورتی در تمزیه‌خوانی وجود ندارد و اصولاً آئینی که با اعتقاد مردم سروکار دارد نیاز به چنین ترفندهائی ندارد.

به هر حال اگر مسئولان فرهنگی در اصفهان بخواهند در سالهای آتی نیز چنین برنامه‌هایی را دنبال کنند، می‌بایست این مسئله را بسیار جدی تلقی کنند؛ از حوزهٔ افراد اداری و محلی خسارج شوند و از صاحب‌نظران در این زمینه یاری بخواهند و برنامه‌ای تدارک کنند که حقیقتاً در بسته‌ای را

بگشاید و حقیقتی را روشن کند. برای دست یافتن به چنین هدفی نیز پیش‌بینی تشکیل مجالس بحث و سخنرانی، مشروط بر اینکه شرکت‌کنندگان در آن را کارشناسان و پژوهشگران صاحب صلاحیت تشکیل دهند نخستین ضرورت است. انتخاب نسخه‌ها نیز باید از سوی کارشناسان و متخصصان مورد بررسی قرار گیرد و همین‌طور گروه‌های شرکت‌کننده از نظر توانائی و دانش کار می‌بایست به طور جدی مورد شناسائی قرار گیرند و بالاخره اینکه اگر سوگوارهای نباشد، باز هم مردم به تماشای تمزیه خواهند رفت و در آئین و آداب اعتقادی‌شان شرکت خواهند کرد، اما اگر تشکیلات منظم و دقیقی برای سامان دادن به تمزیه‌خوانی وجود داشته باشد، هم مسئولیت فرهنگی کارگزاران سرانجام می‌گیرد و هم مردم تمزیه‌های بهتری خواهند دید.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

پانویس‌ها

۱- بولتن نخستین سوگواره شبیه‌خوانی، از انتشارات اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی اصفهان، ص ۶.

۲- همان، ص ۶

۳- همان، ص ۳

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی